

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΣΗΜΕΙΩΜΑ ΓΙΑ ΤΗ ΝΕΑ ΕΚΔΟΣΗ	11
ΠΡΟΛΟΓΙΚΟ ΣΗΜΕΙΩΜΑ	13
ΠΡΟΛΕΓΟΜΕΝΑ ΓΙΑ ΤΟΝ ΚΟΣΜΟ	
ΚΑΙ ΤΗ ΓΛΩΣΣΑ ΤΩΝ ΑΡΑΒΩΝ	17
Ο αραβικός κόσμος	18
<i>Καταγωγή των Αράβων. Πολιτικό, κοινωνικό και οικονομικό</i>	
<i>σύστημα του αραβικού κόσμου προ του Ισλάμ</i>	<i>19</i>
<i>Ο κόσμος και ο Μωάμεθ</i>	<i>25</i>
<i>Εξάπλωση του αραβικού κόσμου, παρακμή και Αναγέννηση</i>	<i>27</i>
Η αραβική γλώσσα	29
Η ΑΡΑΒΙΚΗ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ ΚΑΙ ΟΙ ΑΠΟΨΕΙΣ ΤΩΝ ΕΙΔΙΚΩΝ	35
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1. Η ΠΡΩΙΜΗ ΑΡΑΒΙΚΗ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ	41
Προλεγόμενα: η κοινωνική δομή, το πρόβλημα της γραφής	
και η διάσωση των έργων	43
Είδη του έντεχνου λόγου	43
<i>Το ποιητικό έργο</i>	<i>46</i>
<i>Η ποίηση</i>	<i>47</i>
<i>Η θέση του ποιητή στην κοινωνία</i>	<i>51</i>
<i>Η κασίντα, αιωνόβιο είδος ποίησης</i>	<i>54</i>
<i>Πηγές της πρώιμης αραβικής ποίησης</i>	<i>59</i>
<i>Μερικές γνωστές και ένδοξες ανθολογίες</i>	<i>63</i>
<i>Ποιητές και ποιητικά αποσπάσματα</i>	<i>65</i>

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2. ΤΟ ΚΟΡΑΝΙ ΩΣ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΚΟ ΚΕΙΜΕΝΟ

ΥΨΙΣΤΗΣ ΣΗΜΑΣΙΑΣ	79
Σύντομο ιστορικό του Κορανίου	80
Παρουσίαση του Κορανίου	82

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3. Η ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΚΗ ΠΑΡΑΓΩΓΗ ΤΗΣ ΕΠΟΧΗΣ

ΤΩΝ ΚΑΤΑΚΤΗΣΕΩΝ	95
Προλεγόμενα: η περίοδος των Ομεϊαδών (661-750 μ.Χ. ή 40-132 Εγίρας)	96
Η λογοτεχνία της εποχής	98
Ποίηση	99
<i>Η συροϊρακινή ποίηση</i>	100
<i>Το Χιτζάζ και η επίδρασή του</i>	104
Ο πεζός λόγος	112
<i>Ρητορική</i>	114
<i>Μύθων και διηγήσεων συνέχεια</i>	114
<i>Λίγα λόγια για τη μυθιστορία του Μεγάλου Αλεξάνδρου</i>	115
<i>Λίγα λόγια για τον Λουκμάν και τον Αχίκαρα</i>	118
<i>Ηθογραφία - παροιμιογραφία</i>	122
<i>Επιστήμες της παράδοσης</i>	123
<i>Ρισάλα</i>	124

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4. Η ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΚΗ ΠΑΡΑΓΩΓΗ ΕΠΙ ΑΒΒΑΣΙΔΩΝ

ΕΩΣ ΤΟΝ 11ο ΑΙΩΝΑ	127
Προλεγόμενα: ιστορικό και κοινωνικό πλαίσιο	129
Πολιτιστικά στοιχεία της εποχής	131
<i>Η καλλιέργεια της αραβικής γλώσσας</i>	131
<i>Η λάμψη του άνταμπ</i>	132
<i>Το κίνημα της σουουμπίγια και η ζάντακα</i>	136
<i>Ο μουνταζιλισμός</i>	136
<i>Κοινωνική θέση των ανθρώπων των γραμμάτων</i>	138
Η ποίηση	140
<i>Τατζντίντ: το νεωτερικό ρεύμα της ποίησης</i>	141
<i>Η ποίηση της αραβοσύνης</i>	147
<i>Η ποίηση της ζουχντίγια</i>	161

Ο κλασικός αραβικός πεζός λόγος	168
<i>Η λογοτεχνία του άνταμπ</i>	168
<i>Χαρακτηριστικό παράδειγμα συγγραφέα άνταμπ:</i> <i>ο Ιμπν αλ-Μουκάφα και το έργο του</i>	169
<i>Η λογοτεχνική παραγωγή στην υπηρεσία διάφορων τομέων</i> <i>της γνώσης</i>	184
Για το άνταμπ πέραν της λογοτεχνίας	190
<i>Λίγα λόγια για τη φάλσαφα ως είδος έκφρασης</i>	190
<i>Έργα για τη λογοτεχνία</i>	192

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5. Η ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΚΗ ΠΑΡΑΓΩΓΗ ΣΤΗΝ ΑΡΑΒΙΚΗ

ΑΝΑΤΟΛΗ ΜΕΤΑΞΥ 11ου ΚΑΙ 13ου ΑΙΩΝΑ	197
Προλεγόμενα: ιστορικό και κοινωνικό πλαίσιο	199
Λίγα λόγια για την ποίηση	199
Πεζός λόγος: το άνταμπ και η εξέλιξή του	200
<i>Η φιλολογική κριτική</i>	205
<i>Μεγάλα ονόματα της εποχής που έπαιξαν ρόλο και στη λογοτεχνία</i> ..	207
Το σαζ και η μακάμα	211

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6. Η ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΚΗ ΠΑΡΑΓΩΓΗ ΣΤΗΝ ΑΡΑΒΙΚΗ

ΔΥΣΗ ΜΕΤΑΞΥ 10ου ΚΑΙ 13ου ΑΙΩΝΑ	223
Προλεγόμενα: ιστορικό και κοινωνικό πλαίσιο και πολιτιστικές ζυμώσεις	225
Η λογοτεχνία και η γλώσσα των Αράβων στην Ισπανία	233
Η ερωτική λογοτεχνία	237
Η μυστική λογοτεχνία	243

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 7. ΑΠΟ ΤΗΝ ΠΤΩΣΗ ΤΗΣ ΒΑΓΔΑΤΗΣ ΣΤΗΝ ΑΡΑΒΙΚΗ

ΑΦΥΠΝΙΣΗ: ΜΕΣΗ ΕΠΟΧΗ ΚΑΙ ΛΑΪΚΗ ΑΡΑΒΙΚΗ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ ..	251
Προλεγόμενα	252
Κάποια από τα σημαντικά έργα της μέσης εποχής	254
Η λαϊκή λογοτεχνία	262
Παραμύθια και λαϊκά έπη	265
<i>Αλφ Λάιλα ουα-Λάιλα: Χίλιες και μία νύχτες,</i> <i>χίλια και ένα πρόσωπα</i>	268

<i>Η ιστορία του Αμπού Κιρ και του Αμπού Σιρ</i>	272
I. Περίληψη	272
II. Σχόλια	275
Γεωγραφικό, κοινωνικό και ιστορικό πλαίσιο	275
Στοιχεία της διήγησης	276
<i>Το δαχτυλίδι του βασιλιά</i>	279
<i>Παραμύθια, τεχνικές και επιστήμες</i>	283
I. Το εγώ και το εκείνο	288
II. Το ταξίδι	289
 ΚΕΦΑΛΑΙΟ 8. Η ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ ΤΗΣ ΑΝΑΓΕΝΝΗΣΗΣ	291
Προλεγόμενα: ιστορικό και κοινωνικό πλαίσιο	293
Τα στάδια της αραβικής αναγέννησης	296
Σύγχρονη αραβική γλώσσα και τρόποι έκφρασης	303
Η λογοτεχνική παραγωγή	311
Η προτεραιότητα του πεζού λόγου στην Αραβική Αφύπνιση	312
<i>Το δοκίμιο</i>	314
<i>Το θέατρο</i>	316
<i>Το μυθιστόρημα και το διήγημα</i>	324
Η αραβική ποίηση του 20ού αιώνα	347
<i>Η αραβική ποίηση από τα τέλη του 19ου μέχρι</i> <i>τα μέσα του 20ού αιώνα</i>	351
<i>Οι ποιητές</i>	352
<i>Ματιές στην αραβική πρωτοπορία</i>	362
 ΕΠΙΜΕΤΡΟ ΑΦΙΕΡΩΜΕΝΟ ΣΤΗΝ ΑΡΑΒΟΣΥΝΗ	373
 ΤΡΟΠΟΣ ΓΡΑΦΗΣ ΤΩΝ ΑΡΑΒΙΚΩΝ	377
 ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	381
 ΕΥΡΕΤΗΡΙΟ ΟΝΟΜΑΤΩΝ ΣΥΓΓΡΑΦΕΩΝ/ΕΡΓΩΝ ΚΑΙ ΟΡΩΝ	407

Προλογικό σημείωμα

άει καιρός από τότε που τόσο οι απλοί όσο και οι λιγότερο απλοί άνθρωποι κατανόησαν βαθιά ότι ο διάλογος είναι προαπαιτούμενο της ειρηνικής συμβίωσης. Ο διάλογος, όμως, δεν μπορεί να βασιστεί στη μηχανική χρήση της γλώσσας, έστω και της οικείας ή μητρικής γλώσσας του συνομιλητή μας. Ο διάλογος, για να μην είναι δύο παράλληλοι μονόλογοι, πρέπει να στηρίζεται στη γνώση και στην πραγματική εκτίμηση του απέναντι ανθρώπου, ώστε η αντιμετώπισή του να είναι δυνατή όχι μόνο ως *αντι-μέτωπη* ή κατά μέτωπον συνάντηση, αλλά και ως πραγματική *συν-ομιλία*.

Βλέπουμε, πράγματι, τις περισσότερες διπλωματικές αντιπροσωπείες να συναντούν δυσκολίες όταν χρειάζεται να κάνουν ουσιαστικές συνομιλίες για να βρεθούν λύσεις στα δραματικά προβλήματα του πλανήτη μας. Όχι απλώς μισαλλοδοξία, αλλά μίσος, δυστυχώς, καλλιεργείται αυτή τη στιγμή, και το μίσος φέρνει πολέμους... Και θυμόμαστε πάντα με θαυμασμό την πρόταση του Χαουάμ ότι θα ήταν καλό οι διπλωμάτες μας να μελετούσαν την αραβική λογοτεχνία, γιατί θα είχε πολλά να τους προσφέρει ώστε να μην υπάρχει διάλογος κωφών, αλλά γνώση του πώς, του πού, του πότε πρέπει να ειπωθούν οι αλήθειες που σώζουν, οι αλήθειες που ακούγονται και κάνουν τα όπλα να σιγήσουν. Ας αναλογιστούμε, εξάλλου, πως σ' αυτό εδώ το κομμάτι του πλανήτη όπου ζούμε γεννήθηκαν η φιλοσοφία και η ιδέα της δημοκρατίας, όπου όντως ο διάλογος νίκησε τη δύναμη του ισχυρότερου, αναζητώντας στον καθέναν από εμάς ένα ψήγμα αλήθειας από την αρμονία του σύμπαντος.

Επιθυμούμε λοιπόν να κάνουμε πιο γνωστή στην πατρίδα μας τη λογοτεχνία των Αράβων, των γειτόνων μας. Μας χωρίζει και μας ενώνει μια ανθρωπιά, μια θάλασσα και πολλοί ξεριζωμοί.

Η Ελλάδα, η ανατολική πύλη της Ευρώπης, έχει καθορίσει όχι μόνο το όνομα της γηραιάς ηπείρου, σύμφωνα με τον γνωστό μύθο, αλλά και τη βάση του ευρωπαϊκού πνεύματος, που θεωρεί –καλώς ή κακώς, αυτό δεν έχει πολλή σημασία– ότι έχει κληρονομήσει την κλασική αρχαιότητα.

Το ελληνικό πνεύμα, όμως, έγινε βάση του διαλόγου και στην Ανατολή. Ελληνικά πνευματικά επιτεύγματα χρησιμοποιήθηκαν για να εκφραστεί το χριστιανικό δόγμα, ενώ το ίδιο ελληνικό πνεύμα χρησιμοποιήθηκε και από τον αραβικό πολιτισμό, ο οποίος το δέχτηκε, όπως και η Ευρώπη, αλλά του έδωσε μιαν άλλη μορφή και το καλλιέργησε με τέτοιο τρόπο που ο Μεσαίωνας σ' αυτή τη μεριά του πλανήτη ήταν πολύ φωτεινός.

Δεν είναι τυχαίο που οι λαοί μας, ο ελληνικός και ο αραβικός (σε όποιο κράτος και αν ανήκουν), εκδηλώνουν μια αμοιβαία και αδιαμφισβήτητη ελπιδοφόρα συμπάθεια. Αυτή η αμοιβαία συμπάθεια είναι η λαϊκή έκφραση κοινών ριζών και κοινών αξιών. Κοινή μεταξύ μας είναι η αγάπη για τη μόρφωση και τον πολιτισμό, κοινός ο σεβασμός του μικρού και ταπεινού καθημερινού ανθρώπου, κοινή η αγάπη για τον λόγο, είτε ως αναζήτηση μέσω της φιλοσοφίας είτε ως τέχνη και μάλιστα ποιητική.

Καιρός λοιπόν για μια κάπως σφαιρική προσέγγιση του λόγου των διπλανών μας. Σε μια σειρά έργων, που σποραδικά έχουν μεταφραστεί από την αραβική γλώσσα στα ελληνικά, είτε στο παρελθόν (ήδη από την πρώτη μ.Χ. χιλιετία) είτε σήμερα, είναι απαραίτητο να προστεθεί ένα έργο που θα προσφέρει ένα γενικό πλαίσιο της αραβικής λογοτεχνίας και θα μας βοηθά να εντάξουμε το κάθε λογοτεχνικό κείμενο στην πραγματική ιστορική του διάσταση. Αυτός είναι ο σκοπός της παρούσας μελέτης.

Η λογοτεχνία είναι σαν ένα ποτάμι, όπως δηλώνει και το ρητό του Ηρακλείτου «τα πάντα ρει». Γνωρίζοντας, όμως, από πού περνά, καταλαβαίνουμε καλύτερα τι κουβαλά, τι φέρνει στο πέρασμά του. Είναι πολύ σημαντικό να γνωρίσουμε τον λόγο των διπλανών μας: Πώς δημιουργήθηκε; Πού έχει τις πηγές του;

Η αραβική λογοτεχνία έχει τις πηγές της στη θάλασσα της άμμου του νησιού των Αράβων (αυτή είναι η ονομασία της Αραβικής Χερσονήσου από τους Άραβες). Οι εκβολές της βρίσκονται κυρίως στη Μεσόγειο και ανατολικά στην Αραβική Θάλασσα.

Από πού περνά, πώς αλλάζουν τα λογοτεχνικά είδη, τι συναντούν για να έλθουν με τη σύγχρονη μορφή τους μέχρις εμάς; Σίγουρα η αναφορά στην εξέλιξη της λογοτεχνίας μάς βοηθά να την καταλάβουμε καλύτε-

ρα, να ζήσουμε την περιπέτεια του τραγουδιού και της γλώσσας της. Γι' αυτό άλλωστε διανθίσαμε την παρουσίαση αυτή με μεταφρασμένα αποσπάσματα αντιπροσωπευτικών έργων κάθε εποχής. Επιθυμούμε και ευχόμαστε να είναι πολλοί αυτοί που θα μεταφράσουν στη γλώσσα μας και άλλα έργα.

Καλοτάξιδοι λοιπόν στον ωκεανό της λογοτεχνίας των Αράβων. Λογοτεχνίας τόσο πλούσιας, τόσο λεπτής και ζωντανής όσο και η δική μας.

Πριν ολοκληρώσω αυτό το μικρό σημείωμα, οφείλω να ευχαριστήσω όλους αυτούς που με βοήθησαν να το αποφασίσω να καταπιαστώ με το συγκεκριμένο θέμα αυτή την εποχή. Πρώτα πρώτα το Πανεπιστήμιο Αθηνών και ιδιαίτερα τη Φιλοσοφική Σχολή, που μου εμπιστεύτηκε τη διδασκαλία της αραβικής λογοτεχνίας από το 1995: τους συναδέλφους, των οποίων οι απόψεις και οι τοποθετήσεις μού έδιναν την ευκαιρία για περαιτέρω έρευνα και γνώση, τους φοιτητές, με τους οποίους ο διάλογος στο μάθημα ήταν πάντα γόνιμος και εποικοδομητικός, αληθινός και γι' αυτό πολύτιμος. Επίσης, αυτούς που μου έκαναν την τιμή να είναι φίλοι μου, μερικοί από τους οποίους ζουν πέραν της πατρίδας μου, ανατολικά και δυτικά, βόρεια και νότια, και με υποστήριξαν όχι μόνο με την αδελφική αγάπη τους αλλά και με τις γνώσεις τους. Θερμές ευχαριστίες για την έμπρακτη αγάπη της ιδιαιτέρως στη φίλη εικαστικό Ειρήνη Γκόνου που μου προσέφερε ένα έργο της για το εξώφυλλο της παρούσας έκδοσης.

Τέλος, εκφράζω την αγάπη και τις ευχαριστίες μου στον πατέρα των παιδιών μου, Παναγιώτη Μπασούκο, και στα τρία παιδιά μας, τον Λουκά, την Άννα και τον Σεραφείμ, που μου παραχώρησαν ώρες και μέρες από τον χρόνο τους. Τα χρόνια έχουν περάσει, πολλοί άνθρωποι που μέτρησαν, που μετρούν για μένα έχουν περάσει στην Αχερουσία. Εκεί οι σεβαστοί γονείς μου και πολλοί δάσκαλοι, εκεί και φίλοι. Σίγουρα, όταν θα βρεθώ μαζί τους, δεν θα έχω τελειώσει τίποτε από όσα κάνω, όπως και τούτο το βιβλίο. Γιατί σαν αγαπάς κάτι, ποτέ δεν το τελειώνεις, πάντα αυτό αυγαταίνει. Το μόνο που μπορείς να προσφέρεις όταν αγαπάς, είναι η ευχή κάποιος άλλος πάντα να συνεχίζει και να το κάνει καλύτερο.

Ελένη Κονδύλη